

“Âlem-i Misâl” Var mıdır, Varsa Ne Demektir?

“ÂLEM-İ MİSÂL” VAR MIDIR, VARSA NE DEMEKTİR?

Hüseyin AVNÎ

اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ
وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِٖ
اَجْمَعِيْنَ

Bundan sonra...

İmam Allâme Fakih, Usûlî Büyük Sûfî Şeyh **Ahmed Zerrûk** (V:899) Kavâidü't-Tasavvuf isimli kıymetli eserinin 208. Kaide'sinde şöyle diyor:

“Tasavvuf ehline karşı yapılan inkârların beş sebebi vardır:

Birincisi:Yollarının üstünlük ve yüceliğine bakmak. Bu sebeble, (tasavvuf ehli olmakla bilinenler) şâyed bir ruhsata bağlanırlar, yâhud kötü bir edeb takınırlar, veyâhud bir işte tembellik gösterirler, veyâhud da onlardan bir noksanlık ortaya çıkar ise, onlara karşı çıkılır, bu yaptıkları inkâr edilir. Çünkü temiz olan bir kimsede en az olan bir ayıb görünür. Kul da Allah Teâlâ'nın koruması ve muhâfazası olmadığı müddetçe ayıbtan boş kalmaz.

İkincisi: Dayandıkları esâsın incelik ve nâzikliği. İşte bundan dolayı, onların hallerindeki ilimlerine ayıblama gelmiştir. Çünkü nefis önceden bilmediği şeylere karşı inkârda acelecidir.

Üçüncüsü: İddiâlar(ın)da bâtıl yol üzere olan kimselerin ve din karşılığı bir takım dünyevî bedellere tâlib olanların çok olması. Onlardan bir da'vâ ile görünen kimsenin hâlinin inkârının sebebi, (da'vasının) karışıklığı yüzünden, -her ne kadar o da'vâ hakkında bir delîl gösterse bile- işte budur.

Dördüncüsü:Avâmın, Şerîatının zâhirine uymadan bâtına ittibâ etmekle sapıtmasından korkmak. Nitekim bu câhillerden birçoğunun başına gelmiştir.

Beşincisi: İnsanların kendi mertebe ve makamlarına olan şiddetli cimrilik derecesindeki tutkunlukları. Çünkü hakîkatin ortaya çıkması, (kendince) ona lâayık olan, yâhud hakkı olarak görülen şeyi iptal edici bir husûstur. İşte bundan dolayı insanlar, başkalarının aleyhinde bulunduklarından daha çok sûfiyye aleyhinde bulunmuşlar, rütbe sâhibi olanlar başkalarından daha fazla onlara musallat olmuşlardır.

Sondaki beşinci sebep dışında, anlatılan (inkâr) çeşitlerinin tamamının sâhibi, ya sevâb kazanır, yâhudda ma'zûr görülür. Allah en iyisini bilir.”[\[1\]](#) (**Zerruk'dan Nakil Bitti.**)

Âlem-i Misâl ne demektir, İslâm'da ve hakîkatte böyle bir âlem var mıdır? **Âlem-i Misâl**, **Idée Pla toniques**'i, **Müsül-i Eflâtûniyye** (Eflâtunculuğun misâlleri)ve **A'yân-i Sâbite**... Bunlar ne demektirler, aynı mıdır, yoksa ayrı ayrı şeyler midirler?

Bu tâ'bîrler de, benzeri niceleri gibi, sathîbakışların kurbanı edilerek **aynı** ve

bir zannedilen ama farklı ma'nâlar taşıyan değişik ıstılâhlardır. Biz bu makalemizde in şâellâh sadece **Âlem-i Misâl** mes'elesini tahlîl edecek, **A'yân-i Sâbite** mevzûunu ise bir başka makaleye bırakacağız. Günümüzdeki bir takım ilim adamı iddiâsındaki ve pozlarındaki hakîkatte ilim ve Tasavvuf düşmanları bu **Âlem-i Misâl**'i dillerine dolamışlardır. Bu pek tabiî bir şeydir. Çünkü, İmam Zerrûk rahimehullâh'ın Kavâid'inin 208. kâidesinin beşinci maddesinde de öz olarak ifâde ettiği gibi, onların derdi, nefis tatmin etme hesâbıdır. Kavgaları, gerçekte Allah'la, Resûlüyle, Sahâbeyle, Müctehid imâmlarla ve Evliyâullâh ile dir. Bir yanda bu tipler kendilerine içirilen çorbaların hakkını vermeye gayret ederlerken, öte yanda ise hakîkatene Sünnet'in muhâfazası düşünce ve hamîyyetiyle -kanaatimizce- ikinci maddedeki sebeble buna karşı çıkan, ama hakikaten büyük olan bir zâtı da görüyoruz. Şarlatanlar kendi içlerinde hiç de mühim olmamakla berâber, bir ilim devinin şu husûstaki görüşleri tahlîl ve temhîsa fazlasıyla lâyıktır.

Büyük muhaddis, fıkıh ve kelâm üstâdı, asrının müceddidi, **Muhammed Zâhid el-Kevserî** rahime hullah, yine büyük muhaddis ve sûfî **Velîyyullah ed-Dihlevî**'yi önce son derece övdüğü, sonra **çizgidişî** kabûl ettiği bir takım görüşleri yüzünden kıyasıya dövdüğü, daha sonra da, bazı **yanlışlıklarından dönmesi** sebebiyle yine tezkiye ettiği yazısında şöyle diyor:

[“Onlardan (Dihlevî'nin yalnız kaldığı görüşlerinden) biri de, hadîslerin müşkilâtını (çözülmesi ve anlaşılması zor ibârelerini) **Âlem-i Misâl** diye isimlendirmekte olduğu bir âlemi hayâl etmek üzerine binâ edilen îzâh şekillerine bağlamasıdır ki, mutasavvifeden bazılarının **Müsül-i Eflâtûniyye**'den alarak yapmış oldukları iddiaya göre, **ma'nâlar o âlemde cisim hâline gelirler**. Bu âlem, varlığı ne Şerîatte, nede akılda sâbit olmayan bir hayâldir. Bu yüzden, müşkilâtın halledilmesini bu âleme ihâle etmek, hayâle ihâle, hatta onları **Âlem-Misâlin** mechûllüklerine atmak sebebiyle, hadîslerin ma'nâ larını nefyetmek olur. Bununla beraber, bir şeyi birinci asırda birbiriyle konuşanların anlamayacağı ma'nâlara hamletmek, süzme ve katıksız bir ifsâd ve haktan sapmaktır. Artık, müşkilâtın çözülmesi için, isnâdlara ve râvîlerine, bir de sâlih imamlara göre mu'teber delâlet şekillerine bakmaktan başka bir çâre kalmıyor.”][2]

İmâm Kevserî rahimehullah, “Bununla beraber bir şeyi birinci asırdaki birbiriyle konuşanların anlamayacağı ma'nâlara hamletmek, süzme ve katıksız bir ifsâd ve haktan sapmaktır. Artık, müşkilâtın çözülmesi için, isnâdlara ve râvîlerine, bir de sâlih imamlara göre mu'teber delâlet şekillerine bakmaktan başka bir çâre kalmıyor”derken son derece doğru, mühim ve müdhiş bir hakîkati dile getiriyordu. Yalnız bu endişesine ve derdine dayandırdığı, bunu esâs yaptığı önceki sözünde, yani “mutasavvi-feden bazılarının **Müsül-i Eflâtû niyye**'den alarak yapmış oldukları iddiaya göre, **ma'nâlar o âlemde cisim hâline gelirler**. Bu âlem, varlığı ne Şerîatte, nede akılda sâbit olmayan bir hayâldir” şeklindeki ifâdelerinde haklı mıydı?.. Başka bir ifâdeyle, küllî teşhîsinde yerden göğe kadar haklı olmasının yanında, bu küll'ü, efrâdından saydığı sözünü ettiği ferde tatbîkinde isâbet etmiş miydi? Bildiğimiz kadarıyla 0, bu hususta eserlerinin her hangi bir başka yerinde konuşmamış ve bir şey söylememiştir. Şâyet meseleye de ğişik yerlerde farklı zâviyelerden baksaydı ne demek istediğini daha bir iyi anlama şansını yakalayabilecektik. Yâhud mesnedlerini görüp belki de tatmîn olacaktık. Lâkin bunları biz bilmiyoruz. Öyleyse de dikleri karşısında mukâbil ve muâriz deliller ile aşılmaz karînelere da yanarak tevakkufta, hattâ edeb dâ iresinde i'tirâzda bir nisbette ma'zûr sayılacağımızı düşünüyoruz.

Onunla alâkalı olarak sadece bir sempozyumda yarım kitâb say fası bile tutmayan bir mülâhazaya istinâd eden teblîğ şâhid olduk. Teblîğcide müzâkerecede şu satırları bir kelimeyle bile olsun ilmî nakil ve dirâyet ilâvesi olmaksızın nihâyet mertebede âfâkî olarak konuşarak sözlerine nokta koydular. Onlara ve o meclisin reîsine, meclis hitâmında bir iki kelime söy lemeye çalıştıysak da olmadı. Herkes meseleye yabancıydı. Aslın ve esâsın kabuğunu aşp içine girmek şöyle dursun, dibinden bile geçilmemişti.

Asrının sâhâsındaki müceddidi **İmâm Kevserî**, -maksadı pek ulvî ve münâkaşa götürmez seviyede değerli ise de kanaatimizce- burada yanılmaktadır. Anlaşılan o ki, O bu meseleyi sathî bir nazarın ve lüğavî bir yakınlığın ötesinde bilmiyordu. Böylesi büyükleri hataya nisbet etmek, onlara, -bize nisbetle- ancak talebe olabilecek olanlardan sâdır olan -bir cihetiyle- sû-i edeb dir. Lâkin böyle bir hüküm vermekte, Ondan daha büyük olduğuna inandığımız imamların bu husustaki söyledikleri sözlerden kuvvet almaktayız. Bunun yanında da yine kendisinin son derece övmekte olduğu, devrinde Mısır müftîliği yapan **Allâme Muhammed Bahît**[3] rahimehullah'ın **iki mes'elede ya nıldığına dâir sarf ettiği ifâdelerinden**[4] cesâret almaktayız.[5]

Biz mes'elemize gelelim...

Mehmed Alî Aynî[6], **Tasavvuf Târîhi**[7] isimli eserinde, **Eflâtun'** dan aktarma yoluyla şöyle diyor:

Eşyânın aslı ve zâtı mes'elesi, bu (**Dialectique/iyalektik**)/aklî na zarla delîl getirmeyle halledilebilir. Bu yolla ferdlerdeki ortak ve değişmez olan şey araştırılır, çokluktan tekliğe doğru kesintisiz sevk olunur. Hâricî hakikatlerin ferdlerin den bazıları hisler ile bilindiğinden, bunlar nazar-ı aklî (**dialectique**) ile mukâyese olunur. Ortak ve sâbit olan cihetlerine bakılır. Ondan sonra bunlar müstakîl, ayrı ve kendi başına var olan bir illete (varlık sebebine) nisbet olunur. Bu illete **Idée/ideâ**/[8] **misâl** ismi verilir.

Misâl ne **Cins**dir, ne de **Nev'** dir/türdür. Bu hem **Cins**'in ve hem **Nev**'in his/duyular üstü yani ma' kûl/akılla bilinecek illetidir. Diyalek tik, **Cins** ve **Nev'e** bir hâricî hakî kat atfetmiyor; onlara başlı başına var olan varlıklar nazarıyla bakmıyor; yalnız onları ferdlerden ayırmakla iktifâ ediyor. **Nev** ve **Cins**'in üstünde âli ve bizâtihi kâim bir takım **mebâdî**/başlangıçlarve **hakî katların** mevcûd olduğuna hükmediyor ve bunların başka bir âlemde bulunduklarını söylüyor. Öyleyse Eflâtun'a göre âlem nedir? Âlem, ne Prutağuras'ın iddia ettiği gibi **ihsâstan** ibârettir, ne **Eleâ** filozoflarının kanaat getirdikleri gibi **sâbit ve sürekli mevcûdla** kâimdir. İlim, ma'kûl'u/akıl ile bilinebilecek şeyi vâsıtasız kavrayan ve mevzûu/sa hası ile tek bir şey olan akıldır. **Bu halde ilim, Misâl'dir/ İdée'dir.**

Acaba Eflâtun'un tasavvur ettiği bu **Misâlin**, bu ma'kûl'un mebdeinin/başladığı yerin mahiyet ve vazîfesi nedir? Tek başına alındığında, **Misâl** nedir? Hislerle (görme, duyma, dokunma, koklama ve tatma ile) bilinen âlem'e nisbetle **Misâl** nedir? Ondandır evvel **mücerred mi sâl**/başka şeylerden soyunmuş ve kendi başına olarak **misâl** nedir?

Eflâtun diyor ki, hislerle bilinen âlemde her şey dâimî bir değişme ve bir halden başka bir hâle intikal hâlinedir. Her şey, tamam değil, eksiktir. Buna binâen mevcûdâtın en kâmil ve en tamam bazı üstün mebde'lere ihtiyâcları açıktır. Bu mebâdî **misâllerden** ibârettir. Meselâ insanın ve hayvanın imkân sahasına çıkabilmesi için Sermedî olan hakikatler âleminde bir nümûnesi, bir misâli bulunması elzemdır. Birde, insan ve hayvân nümû nelerinin his ve şehâdet âleminde gördüğümüz insan veyahut hayvanda tamam olmayan bir sûrette gözüken vasıfları en tamam ve ekmel bir derecede hâiz olmaları îcâb eder. Bu yüzden varlığın sûretlerinin her nev'ine mahsus en kâmil nümûne fiilen o **Misâl Âleminde** mevcûddur. İşte insanın aslı ve zâtları bu misâllerden ibarettir. Eş ya o misâllere ortak olmaları sayesinde kendilerine mahsus olan mahiyeti kazanır. Fakat hem her mevcûdun ve hem hislerle bilinen varlıklardaki her üstünlüğün kaynağı ve başlangıcı olan misâlin mahiyeti nedir? Eflâtun'a göre misâl yalnız işler ve hadiselerde varlık kisvesine bürünen mücerred ve akîm olan bir başlangıç değildir. Misâl, bir maya bir cevherdir. Hakîkî var olan odur. Bunun sebebi şudur ki, varlıklara misâllere ortak oluşlarından kat'î nazar ederek başlı başına bakılırsa, bir hususi cevher, bir mayaya malik olmadıkları anlaşılır. Bunun delîli şudur ki eşya az çok zıtları kâbildir. Mesela aynı bir şey kıyaslanarak hem büyük hem küçük, hem güzel, hem çirkin, hem iyi, hem fenâ oluyor. Yalnız misâldir ki kendine zıt olan şeyi kabul etmez, bizâtihi büyük, bizâtihi güzel ve bizâtihi iyi vardır. Bu sebeptendir ki bütününü eşyanın kendisiyle var olduğu şey ve kendi

zatıyla hasıl olan **L'essence/Misâl**dir. Binaenaleyh yegâne hakiki vücûdu olan şeyler ebedî ve sermedî olan misâllerdir. Diğer cüz'î eşya ise o nümûnelere göre varlık sûretine bû rûnmüş şeyler olur. Ancak yalnız mesela bizâtihi insan gibi tabii cinslerin misâlleri değil, sun'î cinslerin de âlemi ezelde nümûneleri vardır. Faraza kullandığımız masanın **Âlem-i Misâl**'de birer nümûnesi yani **bizâtihi masa** vardır. Bundan başka küçüklük misâli, büyüklük misâli, denklik misâli, denk olmama misâli gibi nisbet ifade eden misâllerde vardır. Aynı şekil de güzellik, ilim, hak, hayır varlığı misâlleri de vardır. **[9](Aynî'den Nakil Son Buldu.)**

Yanlış yoldakilerin her dediklerinin yanlış olması lâzım gelmeyeceği gibi, onların, doğrularını da in kâr etmemiz îcâb etmez. Zîrâ, **İbnü Ebî'd-Dünyâ**, Mekâri-mu'l-Ahlâk'ında şöyle diyor:

“Denilirdi ki;

Ne kadar üstün seciye-ahlak ve güzel iş varsa, onları, (insanlara), Allah celle celâlühû dîn ile ulaştırmıştır.” [10]

Şübhesiz ki, **hak ve doğru söz** de bunlara dâhildir. Allah celle celâlühû'ya isnâd edilen ve bir muhaddis tarafından kabûl gören şu söz, kuvvetle muhtemel hükmen merfû' bir hadîs, veya Sünnet süzgecinden geçmiş ve o kanalla gelmiş, **Eski Mukaddes Kitâblar** da geçen bir sözdür. Allahu a'lem. Dolayısıyla, en bâtıl felsefî görüşlerde ve sistemlerde bile, doğru bakıyye ve kırıntılar, ya tamâmen veya kısmen değiştirilmiş olarak veyâhud nâdiren de olsa hiç değiştirilmeden aslı gibi bulunabilir. Bu dediğimizin misâlleri muharref din lerde, hatta dinle alâkası kalmayan dünya görüşlerinde bile ziyâdesiyle vardır. Ancak, onlardan kalkarak değilde, Kitâb ve Sünnet'den hareketle ve onları toptan reddetme yerine, onlardada bulunan hikmetleri almak îcâb eder.

Hikmet mü'minin kaybettiği bir şeydir; onu nerede bulursa alır, sözünün hadîs olup olmadığı münâkaşasını bir yana koyacak olsak bile, -doğruluğuna her hangi bir kâfî mâni' bulunup gösterilmedikçe- hemen inkâr edilmemelidir. Hatta belli şartlarda kabûl bile edilmelidir. **Evet, kendi yerinde ve sâhâsında bulunmayan değerli şeyler çoğu kez sahtedir.** Düşman elinde ve diyârında bulunan kıymetli eşya ekseriya bubi tuzağı olur. O sebeble, şu noktalarda gâyet temkinli ve ihtiyâtlı davranmak, akıl, firâset ve ilim îcâbıdır.

Şu husûsta müstakil olarak söylenebilecek daha bir takım şeyler varsa da, merhûm Süleymân Ned vî tarafından yazılıp, Ömer Rızâ tarafından Türkçeye çevrilen **İslâm Târîhi Asr-ı Seâ det'**de **[11]** yazılanların bir kısmını bu raya almakla iktifâ edeceğiz. Zîrâ Nedvî, aşağıda da görüleceği, basîret ve insâf ehline kabûl ve teslîm edileceği gibi, mes'eleyi birçok cihetiyle cidden iyi tahlîl etmiş ve zannımca nerdeyse geriye söylenecek bir söz de bırakmamıştır.

Süleymân Nedvî şöyle diyor:

Misâl Âlemi

Filozoflar hayat hakkındaki nazariyeleri itibariyle **Vahdiyye (Monisme)** ve **Seneviyye (Düalism)** olarak iki mezhebe ayrılırlar.

Vahdiyye mezhebine mensub filozoflar kainatın bölünmez bir bütün teşkil ettiğini söylerler. Bu mezhebe mensub feylesoflar iki taifeye ayrılıyorlar.

1. Maddeyi her şeyin başı kabul ederek akli melekeleri, hayatı, hikmeti ve onun tecellileri ve hâsse lerinden sayanlar. Bunlara maddeciler, materyalistler yahudda biatçılar (**Naturalistler**) de denilir. Diğerleri maddenin varlığını inkâr ederek, hakiki varlığın ruhtan ibaret ve madde âleminin bir vehim ve hayal olduğunu söylerler. Bunlara göre bütün kainat ruhun ve münhasıran ruhun tecellilerinden ibarettir. Bunlara **ruhaniyyun** diyebiliriz.

2. Seneviyye'ye (Dualist'lere) gelince bunlar âlemin iki başlangıcı bulunduğunu söylerler. Madde ve ruh. Âlem bunların cilvegâhıdır. İslam feylesofları içinde **ilim**

ve hikmetden başka marifet nurunu bulunduran bir mektep vardır. Bu mektep bu mes'eleleri **nazar ve istidlal** ile değil, **zevk ve irfan** ile hâlleder. Bunlara göre üç âlem vardır:

(1)